

Василишин М. Б.,
доцент кафедри слов'янської філології імені професора Іларіона Свенціцького
Львівського національного університету імені Івана Франка

ЛІРИКО-СИМВОЛІЧНІ ТЕМИ І МОТИВИ В ОПОВІДАННЯХ МИРОСЛАВА ЙОСИЧА ВИШНИЧА

Анотація. У статті розглянуто особливості творчої манери М. Йосича Вишничка, що була вираженням прагнень до інновацій. Перші оповідання автора (разом із романами) найкраще репрезентують його як представника неореалістичного напрямку в сербській літературі. У творах М. Йосича Вишничка знайшли свій вияв ліричні методи – переплітання картин і лейтмотивів, зміщення і накладання буквального і метафоричного, реалістичного і символічного.

Ключові слова: неореалізм, Мирослав Йосич Вишнич, ліричні методи, символ, метафора.

Постановка проблеми. Сербський письменник Мирослав Йосич Вишнич (1946–2015) належить до представників покоління 70-х рр. ХХ ст., яке виступило за радикальні якісні зміни в дискурсі, протиставивши естетизму та формалізму реалізм нового типу, яких ще називають творцями неореалістичного напрямку в сербській літературі. Згаданий напрям відомий також як «проза дійсності», «проза нового стилю», «нова проза», «проза оновленого реалізму». Її представники відмовляються від ідеалізації та прикрашання дійсності, повертаються обличчям до суспільної периферії, світу аутсайдерів та маргіналів, описують потворне і брудне як складник дійсності. Прозі цього типу притаманний регіоналізм, який поруч зі зміною художнього простору несе зміни оповідної манери, використання діалектів, розмовної мови на рівні просторіччя та жаргону. Повертаючись до спадщини класичного реалізму, сербські неореалісти тяжіють до синтезу модерністичного та реалістичного, створюючи модерні прозові структури, що базуються на гуманістичних цінностях. Творчість представників неореалістичної течії значно змінила літературну картину в Сербії ХХ століття, багато в чому зумовивши подальший розвиток сербської прози. Аналіз кількох оповідань Мирослава Йосича Вишничка – одного із найяскравіших письменників-неореалістів – дасть змогу висвітлити деякі з найпоказовіших особливостей неореалістичної сербської прози.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний за обсягом і не менш вагомий за значенням творчий доробок Мирослава Йосича Вишничка, як й інших сербських письменників-неореалістів, залишається ще майже не відомим в Україні, цим зумовлений брак наукових розвідок про творчість письменника.

Мета статті – на прикладі ранніх оповідань Мирослава Йосича Вишничка розглянути особливості його творчої манери, що водночас є складниками неореалістичної поезики.

Виклад основного матеріалу. Мирослав Йосич Вишнич – автор понад тридцяти книг, серед яких оповідання, романи, полеміки та книга віршів, письменник отримав кілька значних літературних премій. Його прозу перекладено польською, німецькою, французькою, голландською, англійською, італійською, словацькою, македонською, угорською мовами.

Уперше письменник заявив про себе як про неореаліста публікацією збірки «декоративної» прози «Прекрасна Єлена» (1969), що складалась із п'яти оповідань і прологу у віршах. Елемент декоративності виявляється в структурі наративу, у розбитості композиції, у різноманітності стилів, форми, оповідних методів і мови. Усі оповідання – про фатум, покірність долі і жорстокість життя. Розповідь твориться не на основі традиційної фабули – зрозумілої низки подій, а здебільшого із ліричного нашарування уявлень, картин і слів, де реальні події перетворюються у метафоричні і символічні поняття, в переплетення поетичних значень.

Ліричними методами, які зустрічаємо у оповіданні, назва якого збігається із назвою збірки, є переплітання картин і лейтмотивів, зміщення і накладання буквального й метафоричного, реалістичного й символічного. Замість точності у висловлюваннях і конкретності у змалюванні чуттєво-предметних, зримих картин світу автор прагне до встановлення нового типу поетично-евокативного ставлення оповідача до теми. Сюжетні ситуації набувають загального значення, розповідь уповільнюється, стає ритмічною, чим перетворюється на особливу форму поетичного опису. Метою автора було не стільки розповісти історію з поступовим розвитком подій, скільки за допомогою ліричних прозових засобів реконструювати картину свідомості оповідача, його спогадів, пов'язаних із певними подіями, що мали і надалі мають для нього вирішальне і виняткове значення. Очевидно, письменник спробував подати чудернацьку метафоричну візію людини, життя і смерті.

Оповідання «Прекрасна Єлена» є швидше сном про вічну красу, насправді нереальну і недосяжну. Очевидно, призначення людини – бути безнадійно розіпнутою поміж тими двома суперечностями, зокрема між неземною дражливою красою і її земними спотвореними відображеннями. Цей стан позбавлений можливості на зміни: «Чого хоче та жінка, – запитую. – Та змя, що залишає свою шкіру на траві і йде геть» [4, с. 224] І на противагу цьому: «Спадає покривало на землю і бачу: вона. Її руки тонкі, білі, молочні. Очі дрібні і неспокійні, голова – наче невеликий гарбуз» [4, с. 225]. Вишуканими асоціаціями і прекрасним пейзажним тлом Йосич Вишнич у цьому оповіданні (і не лише у цьому) літературно досяг того, чого прагнув: «Я хочу показати, як людина помиляється, думаючи, що вона живе. Хочу написати про те, що людина не відає, для чого живе. Хочу розгорнути жар, доки він ще під вогнем, аби люди дізнались, що він і тут уже холодний. Хочу стукнути людство по його тонкій корі мозку» [7, с. 8]

Отож, поетична домінанта Йосича Вишничка передбачає високу концентрацію лірико-символічних тем і мотивів. На це вказує і часте вживання порівнянь, епітетів, оксиморонів та метафор: «Ніч коротка, наче блискавка» [4, с. 210], «Годин-

ник розбиває тишу і кризь її щілини протікає час», «місячне сяйво розсипається, наче фонтан» [4, с. 220], «Сонце перелітає через вулицю, залишаючи червоний слід, (...) горить небо» [4, с. 223], «Це світло – темне» [4, с. 224] «Сонце залишилось на подвір'ї: домашня живність його дзьобас» [4, с. 225].

Оповідна поетизація, оповідний ліризм є могутньою й обов'язковою особливістю всіх творів Мирослава Йосича Вишничка. «Своєю виразною поетичністю проза Йосича Вишничка чітко вирізняється у сучасній сербській літературі і ще чіткіше перебуває у зв'язку з традиційною вертикаллю. Ступінь відмінності Йосича Вишничка полягає у поетичності, ніж у чомусь іншому. І ще слід додати, що та поетичність, за своєю природою, біофільна і геліотропна, по біблійному брутальна і по євангельськи ніжна, все водночас» [7, с. 8]. Оповідному стилю Йосича Вишничка властива мовна гнучкість, еластичний неспокій, ритмічні прискорення, репліки і діалоги, автентичні, живі, без штучних впливів, що аж ніяк не чинить його твори нудними.

Близькість до решти письменників-неореалістів легко впізнавалась у оповіданні «П'ятий солдат» і полягала у специфічній реалізації художньої структури й оповідному методі.

У центрі ретроспективної оповіді героїні – історія простої й наївної дівчинки, яка змушена через крайню вбогість перейняти мамине ремесло, стаючи за недовгий час майстерною й досвідченою повією. Такий вибір теми та спосіб її опрацювання виглядав на той час незвичайно й провокативно. Ілюзії вірогідності автор досягає, використовуючи «я-форму», вміщуючи оповідь у впізнаване сучасне середовище, вживаючи фактографічні деталі та інші засоби, що мають переконати в автентичності пригод героїні.

Важливу роль в оповіді відіграє мотив Аеродрому. Перший похід із мамою на Аеродром, до солдат з казарми, вирішує її долю, означає раптове завершення її дитинства і приносить принизливий досвід, яким починається її нове життя. На початку оповідання дівчинка мріє про Аеродром як про недосяжний і величний мамин світ, Аеродром стає символом бажаного і кращого. У її мріях він постає як протилежність відомій, набридлій і невеселій реальності, як царство блискучих літаків і нечисленних солдат. Картина уявного світу набуває символічності. «Із часу останнього повернення у село Аеродром повністю присутній у мені. Він мене наповнює і простягається в повітрі навколо мене (...). Думаю, що місто в мені все більше зникало, а він перетворювався на омріяне місце, що я і мама настільки великі, що треба зробити лише один крок і ми з'явимося серед літаків (...)» [4, с. 122].

У другій частині оповідання Аеродром з'являється як реальна картина. Після його відвідин і втрати цноти героїня поступово «завойовує» містечко. Відкривши для себе переваги міста, вона все рідше відвідує Аеродром, згодом туди не повертається. Однак героїня каже: «Аеродром крокував за мною (...) коли я заходила у «Конго», він залишався перед дверима, або сідав разом зі мною за стіл. Коли я гуляла містом, він повз за мною. Я залишала його, коли бажала, чи обіймала, якщо хотіла цього» [4, с. 125]. Омріяними місцями і символами суспільної ієрархії тепер уже стали бордель «Конго», а згодом і вишуканий ресторан «Слон». Пізнання, що прийшло з досвідом, стало фінальним акордом оповідання, тому ще раз виникає лірична картина колишнього «омріяного місця». Мама помилялась, як гадає героїня, коли йшла на Аеродром: «(...) Ціле місто простя-

галось перед нею, наче Великий Аеродром, наче аеродром зі сотнею злітних смуг, із яких кожної миті злітають малі літаки, наче аеродром із тисячею злітних смуг, на які безперестанку опускаються голодні пілоти» [4, с. 127].

Картина, що з'являлась у дитячих мріях героїні про краший, більш щасливий світ, у кінці оповідання повністю трансформується, асоціюючись цього разу з «професійними» інтересами героїні. Варто зазначити, що у цьому оповіданні, як і у попередньому, зустрічаємо ще один символ – Сонце, неодмінно з великої літери, символ, що моделюється як персоналізований образ, що з'являється чи зникає відповідно до того, що відбувається у житті героїні.

Новацією літературної орієнтації автора в оповіданні «П'ятий солдат» стало відкриття нових можливостей побудови наративної структури. Особливість творчого методу письменника полягає в пов'язуванні й переплітанні конкретного й універсального, реалістичних деталей та метафор, фактографічних даних та символічних картин. Цим він близький до інших «неореалістів». Шукаючи прозову мову, яка б невимушено, через окреме й конкретне, виразила загальне художнє бачення світу, вони йшли спільним шляхом. Як зазначив Л. Єремич, тематичного цілого вони досягали «прихованим внутрішнім зв'язком між оповідними елементами, які в поєднанні реалістичних картин відкривають неочікувані ознаки поетичного ритму, символу, універсальної тематики» [8, с. 155].

З одного боку, творча манера автора була результатом прагнення до новацій, з іншого – бажанням оновлення так званої ліричної прози.

Питання проституції як блудництва є ключовим також в оповіданні «Мурахи пані Каті». Коли пані Катя, вагітна повія, дивиться на себе у дзеркало, її риси обличчя розпливаються і перетворюються на еліпс неправильної форми. Імовірно, автор не випадково ввів у зміст еліпс. До певної міри ця геометрична фігура справді може нагадувати обриси обличчя. Окрім того, відомо, що еліпс або еліпсис (грец. ἔλλειψις) має значення «пропуск, випадіння, нестача». Дзеркало, покликане відображати суть, перестало ідентифікувати особу, яка втрачала сама себе. Поступово у дзеркалі по черзі почали проступати обличчя численних клієнтів пані Каті. На запитання лікаря про те, чи не здогадується вона, чію дитину носить у лоні, пані Катя відповіла: «Чи ви знаєте, котра саме мураха Вас укусила... поки Ви сиділи на мурашнику?» [4, с. 140]. Очевидно, і еліпс, і дзеркало, і мурахи належать у М. Йосича Вишничка до світу художніх символів. Із появою у дзеркалі кожного наступного образу колишнього клієнта, мурахи повзали довкола дзеркала, пізніше вони повністю покрили дзеркало, після спроби жінки заховати дзеркало під подушку, вони почали перелізати на її плаття, лоскочачи і кусаючи, намагаючись залізти під шкіру. Урешті-решт вона розбиває дзеркало, кидаючи його об піч, і, перш ніж знепритомніти, у кожному осколку дзеркала побачила по одному образу. Після цього мурахи продовжили повзати по дрібних уламках скла. Як бачимо, мовно-поетична площина цього оповідання М. Йосича Вишничка також наповнена метафоричними конструкціями.

Висновки. У пошуках засобів нового прозового виразу М. Йосич Вишнич часто досягає ліричного ефекту. Окремі людські долі в оповіданнях Йосича Вишнич набувають універсального екзистенційного і символічного значення, що додає творам виразної ліричності та метафоричності. Йосич

Вишнич рішуче стає на шлях літературного експерименту. Цілісність його твору дуже мало ґрунтується на традиційній фабулі як легко зрозумілій низці подій, а здебільшого складається з ліричного нашарування уявлень, картин і слів, де реальні події перетворюються на метафоричні і символічні поняття, на переплетення поетичних значень.

Література:

1. Василичин М. Неореалістична проза в сербській літературі 60-70-х років XX століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.03 – Львів.: 2004. 17 с.
2. Јереміћ Љ. Нова српска приповетка. Београд: Књижевна омладина Србије, 1972. 320 с.
3. Микић Р. Један поглед на српску приповетку / Српска приповетка 1950-1982. – Београд: Књижевна омладина Србије, 1983. С. XI.
4. Најлепше приповетке Мирослава Јосића Вишњића / Избор и предговор Мирослав Тешић. Београд: Просвета, 2002. 243 с.
5. Недић М. Стара и нова проза: огледи о српским прозаистима. Београд: Вук Караџић, 1988. 341 с.
6. Рибникар В. Могућности приповедања: Огледи о новијој српској прози. Београд: БИГЗ, 1987. 263 с.
7. Тешић М. Лирско-приповедни прстенови око бачких јамура и ленија / Најлепше приповетке Мирослава Јосића Вишњића / Избор и предговор Мирослав Тешић. Београд: Просвета, 2002. С. 5–17.
8. Јереміћ Љ. Proza novog stila: kritike i ogledi. Beograd: Prosveta, 1978. 353 s.

Василишин М. Б. Лирико-символические темы и мотивы в рассказах Мирослава Йосича Вишнич

Аннотация. В статье рассмотрены особенности творческой манеры М. Йосича Вишнич, которая была выражением стремлений к инновациям. Первые рассказы автора (наряду с романами) лучше всего представляют его как представителя неореалистического направления в сербской литературе. В произведениях М. Йосича Вишнич нашли свое выражение лирические методы – переплетение картин и лейтмотивов, смещение и наложение буквально-го и метафорического, реалистического и символического.

Ключевые слова: неореализм, Мирослав Йосич Вишнич, лирические методы, символ, метафора.

Vasylyshyn M. Lyric and symbolic themes and motives in the stories of Miroslav Yosych Vyshnych

Summary. The article deals with the peculiarities of the creative manner of M. Yosich Vyshnych, which was an expression of the aspirations for innovation. The author's first stories, along with novels, best represent him as a representative of the neorealism formation in Serbian literature. In the works of M. Yosich Vishnich the lyrical methods of interweaving of paintings and leitmotifs, biases and overlays of literal and metaphorical, realistic and symbolic are found.

Key words: neorealism, Miroslav Yosich Vishnich, lyrical methods, symbol, metaphor.